

ילדים כותבים... על קירות: תרבות הפייסבוק

חוקרות: ד"ר מירן בוניאל-נסים, מכללת גורדון, אוניברסיטת חיפה

גב' מיכל דולב-כהן, דוקטורנטית בחוג לייעוץ והתפתחות האדם, אוניברסיטת חיפה

תאריכים: ילדים ונוער, פייסבוק, סייברספיס, בריונות-רשת, רשתות חברתיות

תקציר

המילה פייסבוק שגורה כבר בפי כל, מבוגר כצעיר. כאשר ילדים מפרגנים ב"לייק" לחבריהם, פורצים בצעקה "כתבו לי על הקיר", או קובעים שהתמונה חייבת לעלות "לפרופיל", אין הדבר נראה לגמרי מוזר, מובן כי כל אלו משוייכים לאותו מרחב חברתי-פופולארי ומסעיר – הפייסבוק – גם אם לא לגמרי מבינים מה הכוונה. הרשת החברתית: הפייסבוק, יועדה בראשית דרכה לסטודנטים בוגרים ולא לילדים ובני נוער, אך הפלא ופלא גם על מרחב זה השתלטו בני הגיל הצעיר כאילו כמובן מאליו והפער בין הצעירים והמבוגרים שוב נפער. ישנה תחושה שכולם נמצאים במרחב זה, אך באותה הנשימה נראה כי מדובר בזירה עצומה שלא לגמרי מובן מה נעשה בה, מה מקור המשיכה אליה ומה פועלם של בני הגיל הצעיר בתוכה. מורים אשר ערים לתרבות הנוער ברשת מהשיח במסדרונות וממקרי קצה המקבלים ביטוי באלימות או חשיפה לסכנות, אינם בקיאים דיי בחיי היומיום השגרתיים בפייסבוק.

במסגרת המחקר הנוכחי 758 ילדים ומתבגרים בגילאי 8 – 18 ענו על סקר, אשר מטרתו לספק תשובות אודות השימושים ברשת החברתית פייסבוק, עמדות לגבי אופן ההתנהלות בה והתנהגויות של בריונות וקורבנות. ממצאי הסקר מעלים תמונה מורכבת לגבי אופי התנהלותם של הילדים והנוער ברשת זו. נראה כי הכוחות החברתיים במציאות הפיזית מקבלים גוון נוסף במרחב הוירטואלי. מידע זה מאפשר הכרות מעמיקה יותר עבור המערך החינוכי ביצירת שיח בנושא זה עם התלמידים, הכרות עם תרבות הילדים והנוער ברשת החברתית, השלכות ויישומים.

רקע תאורטי

גיל ההתבגרות: עם השתלבותו של הילד בבית-הספר, הילד לומד להכיר ולכבד את רגשות הזולת, המעגל החברתי שלו מתרחב וחיבתה של קבוצת השווים הולכת וגוברת (סולברג, 2007). תקופת ההתבגרות שמגיעה מספר שנים לאחר כך, מלווה בהתחבטויות ומצוקות לצד משימות התפתחותיות שונות ובהן היפרדות מההורים וגיבוש הזהות העצמית (אפטר ופרוידנטשיין, 2001). הקשרים החברתיים והשהייה במחיצת חבריו, אשר חווים אף הם תהליך דומה, מקדמים את המתבגר בתהליך ההתפתחות האישי אותו הוא עובר (שולמן, 1995), כך שבמקביל להתרחקות מההורים, מתקרב המתבגר לחבריו בקבוצת השווים (סולברג, 2007). נראה כי המתבגר זקוק לתמיכת חבריו גם כאשר הוא רחוק מהם פיזית ולצורך כך הוא רותם את רשת האינטרנט, שהפכה להיות חלק בלתי נפרד משגרת יומו והוא יוצר באמצעותה קשר עם חבריו (Mesch & Talmud, 2010).

חשיבות בניית רשת חברתית במציאות הפיזית בגיל ההתבגרות: חשיבות היחסים עם חברים בגיל ההתבגרות אינה מוטלת בספק (Furman, 1996). הגדרת החבר מתפתחת ברבות השנים, כך שטרם תקופת ההתבגרות, מסווגים ילדים את עולם החברים באופן חד-משמעי: החבר הכי טוב וחבר פחות קרוב. לעומתם, מבחינים מבוגרים בדרגות שונות של חברים, ידידים ומכרים (לדוגמא: שכנים, עמיתים לעבודה וכו'). בגיל ההתבגרות מתחיל תהליך של הבנת מורכבותו של האדם על אישיותו, צרכיו ורצונותיו כך שהמתבגר מתייחס לאיכות הקשר בינו ובין חבריו גם על פי מידת ההיכרות האינטימית ביניהם (Duck, 1991). המתבגר, בשונה מתקופות גיל אחרות, מקפיד ליצור קשרים חברתיים רבים ככל האפשר ולתחזק אותם בעקביות. עבורו, חבר מוגדר בעיקר על פי הבילוי המשותף, אך גם על פי המוכנות לדון בבעיות, לעוץ עיזה, לתמוך רגשית ולחלוק תחומי עניין משותפים. יחד עם זאת, קשרי חברות אינם מסתכמים בדיכוטומיה: חבר ושאינו חבר; בתוך קטגוריית החברות ישנו רצף ויש להבחין בין חברים קרובים וחברים רחוקים יותר. נראה כי ביחסים שבין חברים, מצפה כל צד לקבל תמיכה רגשית, כנות, אמון כאשר עקרונות אלו הם הקובעים את איכות החברות ומידת הקירבה הבינאישית (Barbu, 2003).

בראשית גיל ההתבגרות קיימת נטייה בולטת ליצור חברות הדוקה עם חבר/ה מאותו המין (סולברג, 2007). חברות זו מבוססת על אמון הדדי ועל נאמנות מוחלטת. זו חברות בלעדית המשמשת מקור לתמיכה רגשית (Brown, 2004). סוג נוסף של חברות מתהווה בקרב קבוצות קטנות של חברים

(לרוב 2 – 12 מתבגרים). קבוצה זו מכונה "קליקה" או "חבורה" ומאופיינת בדרך כלל בחברים בני אותו המין, הגרים באותה שכונה והם בעלי עניין משותף. חברי הקבוצה מכירים היטב זה את זה ומבלים יחדיו (סולברג, 2007).

חברות קרובה בקרב מתבגרים נבדלת מחברות מרוחקת יותר גם בסוג הקונפליקטים הנוצרים ביניהם ובאופן פתרונם (Raffaelli, 1997). ניכר כי בין חברים קרובים תדירות הקונפליקטים נמוכה יותר, אך היא ריגשית יותר ולאחריה מושקעים מאמצים להשיב את הסדר על כנו. עוצמת הקשרים בין חברים נמצאה כבעלת השלכות על תחושת הרווחה בגיל ההתבגרות. מתבגרים ללא חברים קרובים וכאלו אשר להם חברויות שיטחיות בלבד, מדווחים על בדידות ודכאון, והם נוטים לסבול מהערכה עצמית נמוכה ביחס למתבגרים אשר להם קשרי חברות אינטימיים. עוד נמצא, כי יחסים קרובים עם חברים מהווים מגן בפני דיכאון בתקופת ההתבגרות (Petersen, Kennedy, & Sullivan, 1991).

בריונות והצקה: אוליוס מגדיר כי אדם הוא קורבן להצקה כאשר הוא נחשף לאורך זמן להתנהגות שלילית ואנטי-חברתית המיועדת לגרום לו נזק ולנצל את חולשתו (Olweus, 1991; 2003). נראה כי המקרבן שואב את כוחו מעליונותו החברתית או הפיזית על הקורבן (Olweus, 1991). תופעת ההצקה בתוך קבוצת השווים, בבתי-הספר היא כלל עולמית (סולברג, 2007), כאשר בסקר שנערך בשנת 1997 (הראל, קני ורהב, 1997) דורגה ישראל במקום החמישי בתחום הקורבנות מתוך 23 מדינות בעולם. על-פי סקר זה, ניכרת ירידה באחוזי הקורבנות מכיתה ו' (60.2%) לכיתה י' (31.0%). ההצקה אינה באה לידי ביטוי רק בתחומי בית-הספר ו-30% מכלל התלמידים דיווחו על כך שהציקו להם בדרך לבית-הספר או ממנו באותה שנת לימודים.

חברויות ברשת האינטרנט: מתבגרים נוטים להסתגל בקלות לטכנולוגיות חדשות ולאמץ אותן (Merchant, 2001) ומסיבה זו שכיחות השימוש שהם עושים ברשת האינטרנט גבוהה במיוחד. הרשת מהווה עבור המתבגר מקור מידע חשוב, בשל הנוחות הרבה והמעודכנות, כמו גם כר נרחב לתמיכה ופעילות חברתית (Gross, 2004). בבדיקות לפי קבוצות גיל נמצא כי בני הנוער (גילאי 13 – 17) מקדישים את רוב זמנם באינטרנט לתקשורת בין-אישית (Pew Internet Research, 2005). נראה כי חלקם פונה לאינטרנט על מנת ליצור קשרים עם זרים (Wolak, Mitchell, & Finkelhor, 2003), אך עבור הרוב הגדול, הרשת היא כלי לשימור המערכת החברתית שלהם (Valkenburg & Peter, 2007).

במחקר שנערך על השימוש של בני-נוער בתוכנות למסרים מידיים (כמו: מסנג'ר, איסקיו, סקייפ, צ'אט) נמצא שכיוון שהנדבקים הכירו זה את זה ולרוב למדו ביחד בבית-הספר, נושאי התקשורת היוו המשך ישיר של שיחותיהם בתקשורת שנעשתה פנים-אל-פנים (פא"פ) (Grinter & Palen, 2002). נראה שהפופולאריות של צורת תקשורת המקוונת בקרב בני-נוער, היא תולדה של הצורך בחיברות והתערות חברתית גם כאשר הם נמצאים לבדם בביתם. מכיוון שעצמאותם של המתבגרים לרוב מוגבלת במידה זו או אחרת, הן מבחינת מפגשים עם חבריהם פא"פ בשעות שאחרי בית הספר (Grinter & Eldridge, 2001) והן מבחינת אפשרויות השימוש שלהם בטלפון הביתי (Ito & Okabe, 2005), השימוש בתקשורת המקוונת נותן להם מענה זול/חינמי וזמין לאלטרנטיבות הקיימות לתקשורת עם קבוצת השווים אשר כה חיונית להם.

הצקה ובריונות במרחב המקוון: ממש כשם שהמרחב החברתי הפיזי הועתק למקבילו – המקוון, כך ניתן למצוא את תחלואי האינטראקציות הבין-אישיות הפיזיות גם בסייברספייס ביישומים השונים. נראה כי אפקט הסרת העכבות המקוונת המתרחשת באינטרנט (ברק, 2006) מובילה לעיתים לגילויי אלימות קשים (בוניאל-ניסים, 2010), אשר ביטויה אינו פיזי, אלא נפשי (Huang & Chou, 2010). יחד עם זאת, חשוב לציין כי למרות הפרסום השלילי הרב לו זוכה האינטרנט בתחום ההצקות המקוונות בקרב מתבגרים, ניכר כי שכחותן נמוכה מאלו המתרחשות פנים אל-פנים בבית-הספר ובסביבתו (Juvonen & Gross, 2008), כך שנראה כי עוצמתה היא זו היוצרת את ההד התקשורתי ולא שכיחות התופעה.

רשתות חברתיות באינטרנט: התקשורת עם מכרים הינה שכיחה עד מאוד ונראה כי היא מהווה פעילות מרכזית בקרב ילדים ונוער באינטרנט; 65% מקרב המתבגרים חברים ברשתות חברתיות (Lenhart, 2009). רשת חברתית הינה התקהלות של אנשים סביב מכנה משותף. רשת זו מאפשרת מגוון רחב, גמיש ומשתנה של התקהלויות חברתיות. מאפייני השימוש באינטרנט, אשר בראשם האנונימיות, אי-נראות והעדר קשר עין, מאפשרים התלכדות שוויונית וחופשית אשר לא בהכרח יכולה היתה להתקיים במציאות הפיזית בשל הבדלי דת, גיל, גזע, מין, מיקום גיאוגרפי ועוד (ברק, 2006).

הרשת החברתית מאפשרת למתבגר החבר בה שמירה על קשרים עם חבריו ויצירת קשרים חדשים. נמצא שמתבגרים אשר עשו שימוש ברשתות חברתיות נטו לביסוס קשרים חברתיים נוספים והרחבת מעגל החברים שלהם (Valkenburg, Peter & Schouten, 2006). יתרה מזאת, ניכר כי

צעירים בעלי דימוי עצמי נמוך יוצרים יותר חברויות ברשת החברתית לעומת אלו בעלי הדימוי העצמי הגבוה (Peter, Valkenburg & Fluckiger, 2009). בכך ניתן חיזוק נוסף לגישת ה"פיצוי החברתי" הטוענת שבאינטרנט "העני מתעשר", כלומר מופנמים מפיקים תועלת רבה יותר מיישומי הרשת (בהשוואה למוחצנים); הם חשים מוגנים בסביבה הווירטואלית ונראה שהם מנצלים את האנונימיות, אי-הזהותיות ואי-הנראות ומפצים בעזרתן על מגבלותיהם הבולטות בכל הנוגע לתקשורת ויחסים בינאישיים פא"פ (Kraut et al., 2002).

הרשת החברתית פייסבוק: פייסבוק (www.facebook.com) היא רשת חברתית חנימית המאפשרת שיתוף עם כל מי שחבר בה. חברות ברשת זו מחייבת פתיחת כרטיס שבאמצעותו ניתן לאתר חברים אחרים ברשת בעלי מכנה משותף כלשהו (לרוב – היכרות מוקדמת). האתר מעוצב באופן נוח ונגיש לשיתוף מידע. ככל שבעל כרטיס ירבה בפרטי מידע על אודותיו (שם מלא, מקום מגורים, שם בית הספר, תאריך לידה, השתייכות לתנועת נוער, פרטי השכלה, תחומי עניין ועוד), כך ייקל על אחרים לאתר ולחבור אליו. נוסף על כך מקובל פרסום תמונות כדי להקל על הזיהוי. בישראל (נכון למאי 2011) יש 3,720,347 חברים בפייסבוק, 602,589 מהם בני 13-18. על פי תנאי השימוש באתר, אין לפתוח כרטיס מתחת לגיל 13 והאתר מתחייב למחוק כל מידע שימצא על ילדים מתחת לגיל זה (<http://www.facebook.com/policy.php>). סייג זה נקבע כיוון שהחוק האמריקאי להגנה על פרטיות הילדים ברשת, אוסר על אתרים שאוספים מידע על משתמשיהם להתיר רישום של ילדים מתחת לגיל זה. גיל 13 על-פי החוק האמריקאי הוא הגבול שבין ילד למתבגר ועל כן מתחת לגיל זה ישנן הגבלות חמורות יותר (Federal Register, 1999); ואולם המציאות מראה כי ילדים מתחת לגיל 13 פותחים כרטיס בפייסבוק באמצעות זיוף גילם. יש המעידים כי עשו זאת אף בסיוע ההורים. מעניין לציין עוד כי רבים מהילדים הצעירים מגיל 13 יודעים שאין להם היתר להשתמש באתר, אך הם נוהרים אחר צו האופנה. לעומתם, רבים מהמבוגרים אינם יודעים שיש הגבלת גיל (בוניאל-נסים, 2010).

פייסבוק בבסיסה היא רשת חברתית, ובזהותה זו היא מקום מפגש חברתי המאפשר שמירה על קשר, תיאום מפגשים, התעדכנות, שיח ועוד. היכולת להתעדכן במהירות מאפשרת לתאם אירועים, ליצור קבוצות סביב עניין משותף, להעביר מידע חיוני לסיוע ולהרעיף מחמאות וחיזוקים. בעצם ברשת החברתית לכל אחד מקום שווה ואפשרות שווה לתפוס את תשומת הלב, מוקד העניינים ומושכות

ההנהגה. ילדים ובני נוער מוצאים ברשת זו מקום מרכזי המשאיר אותם "בעניינים" וכך גם ילדים שאינם בלב החברה במרחב הפיזי שלהם חשים שווים ברשת החברתית (בוניאל-נסים, 2010).

מאפייני השימוש באינטרנט כוללים אנונימיות ואי-נראות (ברק, 2006). אולם ברשת החברתית מאפיינים אלו מקבלים תפנית מסוימת: האנונימיות בטלה בשל הזיהוי של האנשים העומדים מאחורי כל כרטיס, ואי-הנראות מוחלפת בשלל תמונות מזהות שלעיתים אף חושפות יותר משהיה נחשף במפגש פא"פ. ניכר כי בפייסבוק, המבוססת כאמור על היכרות מוקדמת, העדר קשר-עין הוא המאפיין הבולט בהשפעתו על האינטראקציה החברתית הנוצרת והוא זה אשר מוביל לחשיפה העצמית הגבוהה, שכן, תקשורת טקסטואלית נעדרת קשר-עין מזמנת שיחה ישירה ומשוחררת (Barak, 2007; Mesch & Talmud, 2010). על אף היתרונות הרבים בחשיפה עצמית, אשר תורמים לאיזורור רגשות, לרפלקציה ולהקלה במצב הרגשי (Leung, 2002; Smyth, True, & Souto, 2001), חשיפה פומבית זו עשויה לזמן גם הטרדות והצקות (Hinduja & Patchin, 2008). מאפייני השימוש באינטרנט קשורים בהסרת עכבות, היינו – התנהגות משוללת מעצורים שאינה מתחשבת בנורמות המקובלות (Joinson, 2007) בין אם ניתן לזהות בבירור את העומד מאחורי התנהגות זו ובין אם לאו. אם כן, נראה כי הזירה החברתית המדוברת מהווה מקום משמעותי עבור בני הנוער של ימינו, המצריך ברור ופענוח נוסף.

שיטה

השימוש הגובר ברשת החברתית פייסבוק בקרב צעירים מחד והעלייה במקרי אלימות ברשת מאידך, מעוררים את הצורך בבדיקה מעמיקה להיקף התופעה. מעטים הם הממצאים של מחקרים או סקרים אשר בוחנים את השימושים של בני הנוער ברשת החברתית המדוברת והשלכותיה החברתיות. אם כן, מטרת הסקר הנוכחי היא לבחון את מאפייני הפעילות בפייסבוק בקרב מתבגרים ואת היקף ההתנהגות האלימה במסגרתה. הסקר מתעד לענות על השאלות באמצעות סקר:

1. מהו אופי הפעילות של בני נוער ברשת החברתית פייסבוק (זמן, שכיחות, יישומים)
2. מהי הסביבה החברתית (מי החברים) ברשת החברתית?
3. אילו התנהגויות של בריונות/קורבנות מציגים בני הנוער במסגרת הרשת החברתית פייסבוק?

4. האם יש הבדל בהתנהגות ברשת החברתית בין משתמשים תחת גיל 13 (הגיל המותר לחברות

בפייסבוק) לבין אלו שמעל גיל 13?

מדגם:

המדגם כלל 758 ילדים ונוער; 351 בנים ו-407 בנות. הגיל הממוצע של המדגם 13.89 (SD 1.97) בטווח שבין 8-18 שנים. 211 נבדקים היו תחת הגיל 13 ו-532 נבדקים מעל הגיל 13.

כלי המחקר: הסקר כולל שלושה שאלונים אשר נבנו במיוחד לצורכי המחקר על-ידי החוקרות. מטרת השאלונים לסקור את הרגלי השימוש של בני הנוער ברשת החברתית בפייסבוק, עמדותיהם ואופן התנהגותם. השאלונים נבנו על בסיס שאלונים מקבילים וכן מתוך התדיינות עם מתבגרים בקבוצות מיקוד. טרם העברת השאלונים למדגם, אלו הועברו לקבוצה מצומצמת של ילדים ומתבגרים (אשר לא נכללת במדגם) לצורכי בחינה של שימוש במושגים מובנים, התאמה לקהל היעד, וידידותיות האתר אליו הוכנסו השאלונים.

1. **שאלון דמוגרפי:** הכולל את השאלות מגדר, גיל, מקום מגורים.
2. **שאלון שימוש כללי בפייסבוק:** שאלות לדוגמא: כמה זמן יש לך חשבון/כרטיס בפייסבוק? כמה חברים יש לך בפייסבוק? מי הם האנשים איתם אתה בקשר בפייסבוק? באיזה תדירות אתה נכנס לפייסבוק? התשובות האפשריות לשאלות מצויות על סקלה מדורגת בהתאם לשאלה.
3. **שאלון בריונות/קורבנות בפייסבוק:** המשתנה קורבנות הורכב מסכום שלושה היגדים בשאלון, לדוגמא פתחו על קבוצה שלילית. התשובות בסולם 1-3 כאשר 1 = אף פעם, 3 = לעיתים קרובות. טווח הציונים האפשרי בין 3-9 כאשר ככל שהציון של הנבדק גבוה יותר כך רמת הקורבנות של הנבדק גבוהה יותר. המשתנה בריונות הורכב מסכום תשעה היגדים בשאלון. התשובות בסולם 1-3 כאשר 1 = אף פעם, 3 = לעיתים קרובות. טווח הציונים האפשרי בין 9-27 כאשר ככל שהציון של הנבדק גבוה יותר כך רמת ההצקה של הנבדק גבוהה יותר. בבדיקת מהימנות עקיבות פנימית נמצא כי מהימנות השאלון 0.73 אלפא קרונברך.

מהלך המחקר: בין החודשים אוגוסט 2010-מרץ 2011 הועלתה לרשת החברתית פייסבוק הזמנה לבעלי כרטיסים שהינם בגילאים 18 ומטה בישראל להשיב על הסקר. אלו יכלו להכנס להזמנה בה הוצב קישור לאתר ייעודי הכולל את הסקר. בפתיח האתר נכתב כי מדובר בסקר לצורכי מחקר אשר נערך בחסות מכללת גורדון, את פרטי החוקרות והכרת תודה על ההשתתפות. בתום המענה באתר התשובות נשמרו אוטומטית והנתונים נאספו לקובץ אחיד המאפשר ניתוח סטטיסטי.

ממצאים

במסגרת הסקר הנוכחי הופץ סקר בין מדגם של 758 משתמשי פייסבוק עד גיל 18 בארץ. מטרת הסקר היתה ללמוד על תרבות השימוש, עמדות ותופעות.

אופי הפעילות של ילדים ובני נוער ברשת החברתית פייסבוק

המדגם חולק לנבדקים תחת גיל 13 ולאילו מעל גיל 13. הנתונים לכל קבוצת גיל מוצגים תוך חלוקה על פי מין הנבדק ובחינת ההבדלים המגדריים במאפייני השימוש באמצעות מבחן χ^2 .

טבלה 1: מאפייני השימוש בפייסבוק של המדגם על פי גיל (N=743)

χ^2	סה"כ (N=743)	מעל גיל 13 (N=532) אחוז %	עד גיל 13 (N=211) אחוז %	ערכים	מאפיין שימוש
22.45**	1.3%	1.5%	0.9%	1= כלל אין לי	זמן חשבון בפייסבוק
	2.8%	3.6%	0.9%	2= פחות מחודש	
	25.7%	21.2%	37%	3= 6 חודשים-שנה	
	46.7%	48.5%	42.2%	4= שנה-שנתיים	
	18%	19.5%	14.2%	5= שנתיים-שלוש	
	5.5%	5.6%	4.7%	6= מעל 3 שנים	
79.73**	5.9%	3.8%	11.4%	1= 1-50	מספר חברים בפייסבוק
	10.5%	7%	19.5%	2= 51-100	
	19.9%	17.2%	26.7%	3= 101-200	
	18.6%	18.7%	18.6%	4= 201-300	
	13.1%	13.8%	11.4%	5= 301-400	

	31.9%	39.6%	12.4%	400 מעל 6 =	
6.69*	74.3%	76.9%	67.8%	1 = אחד	מספר חשבונות בפייסבוק
	16.3%	14.8%	19.9%	2 = שניים	
	9.4%	8.3%	12.3%	3 = שלושה ומעלה	
11.56*	32.2%	32.1%	32.2%	1 = כולם	מאפשר לצפות בתמונות שלי
	55.6%	54.1%	59.2%	2 = חברים	
	9.3%	11.3%	4.3%	3 = חברים של חברים	
	0.7%	0.4%	1.4%	4 = לאף אחד לא	
	2.3%	2.1%	2.8%	5 = רק חברים נבחרים	
145.69**	78.6%	90%	49.8%	1 = כן	אתה מפרסם רק פרטים אמיתיים
	21.4%	10%	50.2%	2 = לא	
64.89**	16.3%	13.7%	22.7%	1 = פעם ביום	תדירות הכניסה לפייסבוק
	20.1%	15.8%	30.8%	2 = מס' פעמים ביום	
	57.5%	66%	36%	3 = מס' פעמים בשבוע	
	1.3%	0.8%	2.8%	4 = פעם בשבוע	
	3.9%	3.6%	4.7%	5 = פעם בשבועיים	
	0.9%	0.2%	2.8%	6 = פעם בחודש או פחות	
9.33*	37%	38.7%	32.7%	1 = כמעט בכל כניסה	תדירות עדכון עמוד הפייסבוק
	48.5%	49.1%	46.9%	2 = מדי פעם	
	14.4%	12%	20.4%	3 = כמעט ולא מעדכן	
6.87*	43.2%	44.9%	38.9%	1 = כמעט בכל כניסה	תדירות תגובה על סטטוסים של אחרים
	40.9%	41.4%	39.8%	2 = מדי פעם	
	15.9%	13.7%	21.3%	3 = כמעט ולא מגיב	

$p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$

על פי הממצאים המוצגים בטבלה 1, ניתן לראות הבדלים מובהקים בין 2 קבוצות הגיל, כך שמעל גיל 13 מדווחים המתבגרים על כך שיש להם זמן רב יותר חשבון בפייסבוק: לרובם שנה-שנתיים (48.5% לעומת 42.2% בקרב הצעירים מתחת לגיל 13).

לגבי מספר החברים בפייסבוק, נמצאו הבדלים מובהקים בין 2 קבוצות הגיל, כך שהצעירים מדווחים על פחות חברים, לדוגמא: ל- 39.6% מהמתבגרים בני 13 ומעלה יש יותר מ- 400 חברים,

לעומת 12.4% בלבד מהצעירים יותר. בנוסף, בני 13 ומעלה דיווחו על פרסום פרטים אמיתיים יותר מצעירים מגיל 13 באופן מובהק: 90% לעומת 49.8% וכן, מאפשרים למעגל רחב יותר של חברים לצפות בתמונות שלהם: 11.3% לעומת 4.3% בקרב צעירים יותר.

בנוסף, נמצא כי לצעירים יש יותר חשבונות בפייסבוק באופן מובהק יותר מלמתבגרים מעל גיל 13 ושתדירות הכניסה שלהם לפייסבוק ביום רבה יותר בהשוואה למתבגרים מגיל 13 ומעלה (30.8% לעומת 15.8% בהתאמה).

בנוגע לתדירות עדכון הפייסבוק, 38.7% מהמתבגרים בגילאי 13 ומעלה מעדכנים את העמוד שלהם כמעט בכל כניסה ו- 49.1% מעדכנים מידי פעם, לעומת 32.7% מהצעירים שמעדכנים כמעט בכל כניסה שלהם לפייסבוק ו- 46.9% שדיווחו שהם מעדכנים מידי פעם. גם בנוגע לתדירות התגובות על סטטוסים של אחרים נמצאו הבדלים מובהקים, כך שקבוצת הגיל שמעל 13 מגיבה באופן מובהק יותר מקבוצת הגיל הצעירה יותר.

טבלה 2: חברים בפייסבוק של הנבדקים על פי גיל (N=743)

χ^2	סה"כ (N=743)	מעל גיל 13 (N=532)	עד גיל 13 (N=211)	ערכים	חברים מ:
36.50**	69.3%	75.8%	53.1%	1 = כן	חברים של חברים
	30.7%	24.2%	46.9%	2 = לא	
22.27**	45.1%	39.7%	58.8%	1 = כן	הורים
	54.9%	60.3%	41.2%	2 = לא	
48.34**	26.4%	33.5%	8.5%	1 = כן	אנשים שאיני מכיר
	73.6%	66.5%	91.5%	2 = לא	
51.50**	35.7%	43.6%	15.6%	1 = כן	אנשים שהכרתי רק דרך האינטרנט
	64.3%	56.4%	84.4%	2 = לא	
86.68**	62.7%	73.1%	36.5%	1 = כן	אנשים שפגשתי פעם/פעמיים במציאות
	37.3%	26.9%	63.5%	2 = לא	

51.33**	42.9%	51.1%	22.3%	כן =1	אנשים שלא סביר שאפגוש שוב במציאות
	57.1%	48.9%	77.7%	לא =2	

** $p < 0.05$ *, $p < 0.01$

על פי הממצאים המוצגים בטבלה 2, ניתן לראות הבדלים מובהקים בין 2 קבוצות הגיל, כך שמעל גיל 13 מדווחים המתבגרים על כך שהם מצרפים באופן מובהק יותר חברים של חברים (75.8% לעומת 53.1% בקרב קבוצת הגיל הצעירה יותר), אנשים שהם אינם מכירים (33.5% לעומת 8.5% בקרב גילאים הצעירים מ-13), אנשים שהכירו רק באמצעות האינטרנט (43.6% לעומת 15.6% בקרב צעירים מ-13), אנשים שפגשו פעם או פעמיים במציאות (73.1% לעומת 36.5% בקרב צעירים מ-13) ואנשים שלא סביר שיפגשו שוב (51.1% לעומת 22.3% בקרב קבוצת הגיל הצעירה יותר). לעומת זאת, יותר צעירים בני 13 ומטה דיווחו באופן מובהק על כך שהוריהם חברים שלהם בפייסבוק (58.8% לעומת 39.7% בקרב מתבגרים בגילאי 13 ומעלה).

טבלה 3: סיבות להמצאות בפייסבוק על פי גיל (N=743)

χ^2	סה"כ (N=743)	מעל גיל 13 (N=532)	עד גיל 13 (N=211)	ערכים	סיבות
59.54**	71.9%	79.9%	51.7%	כן =1	שעמום
	28.1%	20.1%	48.3%	לא =2	
11.76**	89.9%	92.3%	83.9%	כן =1	מקום להתעדכן במידע חברתי
	10.1%	7.7%	16.1%	לא =2	
10.12**	42.5%	37.4%	55.5%	כן =1	המשחקים
	57.5%	62.6%	45.5%	לא =2	
1.69	95.8%	96.4%	94.3%	כן =1	לדבר עם חברים
	4.2%	3.6%	5.7%	לא =2	
3.29*	46%	48.1%	40.8%	כן =1	לחפש חברים
	54%	51.9%	59.2%	לא =2	
9.98**	77.8%	80.8%	70.1%	כן =1	חיזוק קשרים חברתיים
	22.2%	19.2%	29.9%	לא =2	
3.28*	53%	50.9%	58.3%	כן =1	להרגיש חלק מהחברה

	47%	49.1%	41.7%	=2 לא	
25.50**	73.2%	78.4%	60.2%	=1 כן	לראות תמונות של אחרים
	26.8%	21.6%	39.8%	=2 לא	

p<0.01**,p<0.05*

נמצאו הבדלים מובהקים בין 2 קבוצות הגיל לגבי סיבת ההמצאות בפייסבוק, כך שאחוז גבוה יותר של מתבגרים מעל גיל 13 בוחרים לבלות בפייסבוק בגלל שיעמום (79.9% לעומת 51.7% בקרב הצעירים מתחת לגיל 13), על מנת להתעדכן במידע חברתי (92.3% לעומת 83.9% בקרב הצעירים מתחת לגיל 13), לחפש חברים (48.1% לעומת 40.8% בקרב הצעירים מתחת לגיל 13) ולחזק קשרים חברתיים (80.8% לעומת 70.1% בקרב הצעירים מתחת לגיל 13) וכן לראות תמונות של אחרים (78.4% לעומת 60.2% בקרב הצעירים מתחת לגיל 13).

זאת ועוד, נמצא כי צעירים מתחת לגיל 13 דיווחו שהם משחקים בפייסבוק (55.5%) יותר מאשר מתבגרים מעל גיל 13 (37.4%) ובנוסף, באמצעות הפייסבוק הם מרגישים חלק מהחברה (58.3%) באופן מובהק יותר מאשר מתבגרים מעל גיל 13 (50.9%).

התנהגויות של בריונות/קורבנות ברשת החברתית פייסבוק

בדיקת השערה לקשר בין גיל המשתמש (מתחת/מעל 13) למעורבות בבריונות/קורבנות בפייסבוק

טבלה 4: המתאמים בין גיל לבין בריונות וקורבנות (N=743)

	גיל	הצקה
גיל	---	
הצקה	.01	---
קורבנות	-.04	.48**

p<0.01**

על סמך הממצאים המוצגים בטבלה 4 ניתן לראות כי לא נמצאו קשרים מובהקים בין גיל לבין

הצקה בפייסבוק או בין גיל לקורבנות, אך נמצא קשר חיובי מובהק בין הצקה לקורבנות, כך שככל

שהצעיר הציק יותר, כך היה מעורב ביותר מקרי קורבנות ולהיפך.

טבלה 5: המתאמים בין גיל (עד גיל 13) לבין בריונות וקורבנות (N=211)

הצקה	גיל	
	---	גיל
---	-.20**	הצקה
.60**	-.17*	קורבנות

p<0.01**, p<0.05*

על סמך הממצאים המוצגים בטבלה 5 ניתן לראות כי נמצאו קשרים שליליים מובהקים בין גיל

הנבדק לבין הצקה בפייסבוק ובין הגיל לקורבנות בקרב מדגם הנבדקים עד גיל 13. הממצאים מעידים

באופן מובהק כי ככל שגיל הנבדק מבוגר יותר כך הוא פחות מעורב במקרי הצקה וקורבנות ולהיפך. כמו

כן, נמצא קשר חיובי מובהק בין הצקה לקורבנות, כך שככל שהצעיר הציק יותר, כך היה מעורב ביותר

מקרי קורבנות ולהיפך.

טבלה 6: המתאמים בין גיל (המדגם מעל גיל 13) לבין בריונות וקורבנות (N=532)

הצקה	גיל	
	---	גיל
--	-.03	הצקה
.42**	.04	קורבנות

p<0.01**

על סמך הממצאים המוצגים בטבלה 6 ניתן לראות כי לא נמצאו קשרים מובהקים בין גיל לבין הצקה בפייסבוק או בין גיל לקורבנות. נמצא קשר חיובי מובהק בין הצקה לקורבנות, כך שככל שהצעיר היה מעורב יותר במקרי הצקה כך היה מעורב יותר במקרי קורבנות ולהיפך.

דיון

מטרת הסקר הנוכחי היתה להעמיק את ההבנה אודות אופי התנהלות הילדים והנוער בפייסבוק. הרשת החברתית, על כל מאפייניה, היא בראש ובראשונה סביבה חברתית ועל כן, טומנת בחובה אינטראקציות חיוביות כמו גם שליליות. היא מאפשרת העברת מידע, חשיפה עצמית המלווה בקבלת תמיכה והתערות חברתית. בשל הפער הדיגיטלי הקיים בין המבוגרים והצעירים, ישנה חשיבות-על להכרות עם תרבות הילדים והנוער באינטרנט כדי לבסס את היכולת החינוכית להנחות, להדריך וסייע. המחקר הנוכחי ערך סקר למדגם של 758 ילדים ונוער אשר עושים שימוש בפייסבוק מתוך כוונה ללמוד על השימושים ברשת החברתית, העמדות והתנהגויות של אלימות וקורבנות. ממצאי הסקר מציגים תמונה מורכבת המעלה התייחסויות אפשריות לעשייה החינוכית.

הרשת החברתית פורצת את גבולות הקליקה המאוחדת והקטנה (לאור הנתון המציג מעל ל-200 חברים בקרב יותר מ-83% מהנשאלים) ואת ייחודיות החבר/ה הטוב/ה, לאור חשיפה המרובה של פרטים אישיים אמיתיים (בעיקר מעל גיל 13), דיווח חברתי, העלאת תמונות ותגובות מידיות. הצורך בשייכות ובאינטראקציה עם קבוצת השווים במקביל לצורך לראות ולהיראות, מוביל את המתבגר לאמץ את הרשת החברתית ולתחזק את הפרופיל (הכרטיס) שלו שם. נראה כי הבטחון שחשים הצעירים ברשת החברתית מוביל אותם לחשיפת מידע אמיתי לגבי עצמם, כך שבקרב הנבדקים מעל גיל 13 90% דיווחו כי הם מפרסמים פרטים אמיתיים בלבד בחשבון הפייסבוק ו-49.8% מקבוצת הגיל הצעירה יותר. התנהגות גורפת כזו של חשיפה, נובעת מנורמות חברתיות (Boyd, 2008) ויש לתת את הדעת על כך.

עוד עולה מהסקר שבגילאים הצעירים, מתחת לגיל 13, נעשה נסיון של ההורים לפקח על התנהלות ילדיהם בפייסבוק, כך שקרוב ל-60% מהם דיווחו על כך שהוריהם חברים שלהם בפייסבוק לעומת 39.7% בלבד בקרב קבוצת הגיל שמעל ל-13. יחד עם זאת, למעלה מ-30% מהצעירים דיווחו

על כך שהם מתחזקים יותר מחשבון אחד בפייסבוק, כך שהפיקוח ההורי אינו בהכרח אפקטיבי וייתכן שהם חשופים לחשבון אחד בלבד מתוך מספר החשבונות של ילדם.

גם הסיבות שבעטיין מרבים הצעירים "לבלות" בפייסבוק מעלות סוגיות בעייתיות, שכן מעל לגיל 13, נמצא כי קרוב ל-80% מדווחים על שימוש בפייסבוק על מנת להפיג שיעמום. ממצא זה מעיד על תופעה בעייתית, שבה אין הכוונה נכונה מצד הסביבה הבוגרת, כך שבני הנוער בוחרים בשהות פאסיבית מול המחשב מתוך שיעמום.

האינטראקציות החברתיות בקרב קבוצת השווים כבר אינן מבוססות אך ורק על הפגישות פא"פ, אלא על מכלול המפגשים: אלו הפיזיים ואלו המקוונים, כאשר איכותם ומשמעותם עבור המתבגר שווה. ישנה אף עדות מחקרית לחיזוק הקשרים בעולם הפיזי עם חברים מרשת הפייסבוק ואפילו על מדדים המצביעים על עלייה ברווחה האישית של בעלי דימוי עצמי נמוך (Steinfeld, Ellison, & Lampe, 2008). אם כן, על גורמי החינוך (ועל ההורים) מוטלת המשימה להבין את עולמם המקוון של הילדים והמתבגרים בכלל ובפייסבוק בפרט על מנת שיוכלו להנך, להוביל ולהטוות את דרכם של הצעירים במרחב האינטרנטי. זאת ועוד, על גורמי החינוך חלה החובה להיות ערים לנעשה מחוץ לכתלי בית-הספר כיוון שפעמים רבות צוות בית-הספר הוא זה שנאלץ להתמודד עם תוצרי האינטראקציות המקוונות. יש לפעול במישור ההדרכתי ולהנך לערכי חברות ולשימוש מושכל ברשת האינטרנט, להבהיר גבולות, חוקים ודרכי התמודדות עם תופעות שליליות אשר זולגות למרחב הבית-ספרי.

מערכת החינוך מתייחסת לסכנות האורבות ברשת ובכלל זאת עליה לשים דגש על סוגיות שונות אשר עולות בסקר זה. נראה שהילדים זקוקים להבהרות בנושאים המתייחסים לאתיקה ברשת (כמו פרסום פרטים אישיים ותמונות), הגבול בין הלצה והצקה, מושג הפרטיות וחשיפה עצמית. נראה כי מאפייני הרשת וכן תרבות הרשת של ימינו מייצרים מצבים בעלי השלכות הרות גורל. לדוגמא, לא אחת נחשפים לכותרות המדברות על פרסום תמונות פרובוקטיביות; "הנער צילם את חברתו בעירום מלא, לאחר שזו ראתה בכך מעשה אמנותי, אולם לא טרחה להתייעץ עימה לפני שעלה את התמונות לאינטרנט. תלמידים אחרים שגילו במקרה את התמונות הביאו לגילוי הפרשה" (23.12.04); "בת 13 לא מגיעה לבית-הספר. תמונות עירום שלה ברשת. חבר של הנערה, בן 14, חשוד שצילם אותה והעלה את התמונות לאינטרנט" (4.6.11).

חוסר הבהירות לגבי ההשלכות של פרסום וכתיבה באינטרנט מטשטש לעיתים קרובות את הגבולות בין הלצה, התנהגות בתם לב לפגיעה או קורבנות. ממצאי הסקר מגלים דיווחים של קורבנות- בריונות ברשת החברתית פייסבוק ומצביעים על קשר חיובי מובהק בין הצקה לקורבנות, כך שככל שהצעיר הציק יותר, כך היה מעורב ביותר מקרי קורבנות. מימדי התופעה דומים לאלו אשר נמצאו במחקר אשר בדק את נושא האלימות והקורבנות במציאות הפיזית. מחקר עולמי מקיף שערכו במשותף חוקרים מ-40 מדינות (Craig et al., 2009) בחן את שכיחות תופעת ההצקה והקורבנות בקרב תלמידים (גילאי 11, 13 ו-15). ממצאיו גילו כי 26% מהנוער היה מעורב באירועי הצקה ("2-3 פעמים בחודש" או יותר), 10.7% דיווחו על היותם מציקים לאחרים ו-12.6% דיווחו על היותם קורבנות להצקה. להבדיל מהצקה או העלבה פא"פ, כאשר מדובר ברשת החברתית, הקהל המשמש עד למעשי ההכפשה ולחילופי הדברים ברשת החברתית גדול וזמין – ולא רק הנוכחים במקום. במרחב הווירטואלי, שבו הדברים נותרים חקוקים, יש זמן לכל אחד להיות עד ושותף. לעתים מתנהלות שיחות הכוללות עלבונות, קללות וגידופים. חברים המגלים את ההתכתשות מצטרפים לחילופי הדברים וכך נוצר ריב "קולני" רב משתתפים, תופעה המכונה באינטרנט השתלהבות (Flaming) (Willard, 2007). התכתובת מתועדת על "קירות" כל המשתתפים בשיח וכן בדף ראשי לעדכון כל החברים, גם אלו שלא השתתפו בפועל. יש המעידים שחילופי הדברים שלכאורה הכילו קללות ודברים קשים הם חלק משפת היום-יום וללא כוונה אמיתית לפגוע, אולם מאפייני השימוש באינטרנט, הממעייטים ברמזים שאינם מילוליים ומגבירים הסרת עכבות, מייצרים במקרה זה התלהמות החוצה גבולות. גם כאלו שלא היו ששים להתערב בחילופי הדברים הופכים עדים ואף יכולים להשתמש בדברים כדי להמשיך בהקנטה במרחבים הפיזיים (בוניאל-נסים, 2010). בנוסף, יש שהאלימות הופכת לסמויה ובעוד הנימה שעל ה"קיר" נעימה, ניתן לחרחר ריב ולהסית באופן סמוי באמצעות המסרים המידיים המיועדים לשיחות צ'אט פרטיות בין חברים בתוך הרשת החברתית. השיחות הללו אינן גלויות ומאפשרות ללוקחים בהן חלק פעיל, להתלהם ולרקום תוכניות ללא צורך לתת על כך דין וחשבון (דולב-כהן, 2010). יחד עם זאת, יש ילדים המעידים כי הזירה החברתית בפייסבוק כה משמעותית עבורם עד כי הם מוכנים להיות קורבנות, העיקר שישארו רשומים כ"חברים" ונראים ברשת החברתית, שהרי בבית הספר אפשר לזהות מיד מי משתייך לאיזו חבורה ומי החברים של מי. אותו ילד שחש שאינו מקובל בחברה יהיה בודד או מרוחק מהפעילויות המרכזיות ואולם

ברשת החברתית יש שוויון מדומה – כולם חברים. שם ביכולתו של היחיד להתעדכן בכל הנעשה, ברכילויות, במפגשים ובמסיבות, כאילו היה אחד מחבורה גדולה ושוויונית. מצב זה הופך את האלימות בפייסבוק לאלימות שקטה, היינו אלימות נסבלת – תופעה בעייתית מאוד שאין לקבלה (בוניאל-נסים, 2010).

ממצאי הסקר עולה גם עדות לתופעה קשה של בריונות כלפי מורים (19% מהנשאלים). הסרת העכבות המקוונת ותחושת העליונות בקרב ילדים ומתבגרים אשר מרגישים כי ידם על העליונה בכל המדובר באינטרנט מובילה לכך שהם אינם מהססים להפעיל אלימות גם כלפי מבוגרים. קבוצות אלו מציינות את שם הקורבן בגלוי, משלבות תמונות של הקורבן שצולמו ללא ידיעתו, סרטונים וכדומה. "אמן ואראה אותה מרוחה על הכביש" נכתב על מורה אשר סיפרה את תחושות העלבון מקרב התלמידים בכתבה שהתפרסמה (25.8.10). שלא כבאירועים שתוארו קודם לכן, שבהם הקורבנות והמקורבנים נכחו באותה הזירה, כאן הקורבנות לרוב אינם ערים לנעשה מאחורי גבם. תופעות כאלו מתגלות לרוב "בטעות" כאשר גורם כלשהו בבית הספר, או לחלופין "אורח לא קרוא" ברחבי הפייסבוק (כמו הבן/בת של המורה, תלמיד משכבה אחרת), מתוודע אל הקבוצה ומידע את המורה או את בית-הספר בפרטים (בוניאל-נסים, 2010).

מערכת החינוך כיום נדרשת להתמודדות עם נושא האלימות, להקנות ערכים וכלים להתמודדות כאשר זו מתרחשת בחצר בית-הספר, בבית, על הכביש, במקומות בילוי, באופן סמוי וגלוי. מרחב נוסף חשוב לתשומת לב בהקשר זה הינו האינטרנט. מורים רבים נקראים לטיפול במקרי אלימות אשר קיבלו ביטוי באינטרנט או החלו שם, אולם לעיתים קרובות ישנה תחושה שה"וירטואלי" מטשטש גם את הכלים ותוקפם אל מול הילדים. ישנה חשיבות רבה להעלאת הנושא על סדר היום באופן תדיר כדרך למניעה והתערבות. תקנון בית-ספרי אשר מובא לידיעת ההורים והתלמידים עשוי לסייע בהתמודדות ולספק כלים ממשיים לפעולה מידית ולפיזור העמימות שיש במקרים שכאלו. הטענה כי המתרחש באינטרנט אינו בגבולות בית-הספר חסרת תוקף, במיוחד לאור הממצא בסקר המראה שכשליש מהמריבות שהחלו בפייסבוק מקבלות ביטוי גם בכותלי בית-הספר. על בית-הספר להוביל מדיניות ברורה ולתת את הדעת על סוגיות שונות בהקשר זה כמו: ענישה והאם לגיטימי להעניש על פעילות פוגענית שהתרחשה במרחב

המקוון; קשר עם ההורים והתלמידים באמצעות הפייסבוק והאם יש מקום לאינטראקציה כזו במרחב חשוף, האם האינטראקציה הזו תעביר מסר של שימוש מושכל או שמא – שימוש מוגזם ולא הולם. גם הגבלת הגיל חשובה לא פחות ויש להעמיק ולבחון האם עדיף להעביר מסר ברור לגבי החוק האוסר על שימוש בפייסבוק בקרב ילדים צעירים ולהתעלם מהמציאות בשטח או לחילופין – לאפשר אינטראקציה עם תלמידים בכיתות נמוכות יותר ובכך למעשה לעבור על החוק. בכל הנוגע ללשון החוק, קבע חוזר מנכ"ל האחרון, שחל איסור על חברות בין מורים לתלמידים ברשת החברתית פייסבוק.

המורים של ימינו נדרשים למיומנות והכרות עם מרחב שלא בהכרח מוכר להם. מעבר לדיסציפלינה בה הם מומחים, מעבר לנסיון האישי בתחומים שונים, הם נדרשים להכרות עם מרחב שלעיתים זר ומנוכר להם – האינטרנט. דבר זה מייצר חשש ואף תחושת נחיתות אל מול תלמידים אשר לעיתים מכונים "גאוני מחשבים". למרות זאת, אין בכך סיבה מספקת להמנע מהכרות עם המרחב והצגת תכנים בהקשר זה בבית-הספר. על המורים להכיר את התרבות של הילדים והנוער באינטרנט בהקשר הפסיכולוגי והחינוכי; להבין את המוטיבציה לשימושים והקלות שבהגרות לתופעות שונות המקבלות ביטוי גם בבית-הספר. הציפייה מן המורה אינה, בהכרח, להיות במרחב הוירטואלי, אלא להיות מסוגל לדבר על מרחב זה, להראות רלוונטיות עבור התלמיד וכתובת נכונה לפנייה.

רשימת מקורות

- אפטר, א. ופרויידנשטיין, א. (2001). *נוער על סף תהום: התאבדויות ונטיות אובדניות בקרב בני נוער*, תל-אביב: דיונון.
- בוניאל-נסיים, מ. (2010). *רוצה להיות חבר שלי? על חברות ואלימות בקרב ילדים ובני-נוער בפייסבוק*. עט השדה, 5, 21-27.
- ברק, ע. (2006). *נוער ואינטרנט: הפסיכולוגיה של ה"כאלו" וה"כזה"*. פנים, 37, 48-58.
- דולב-כהן, מ. (2010). *שיחות במסרים מידיים בין מתבגרים: יתרונות, חסרונות ומה שביניהם*. עט השדה, 5, 16-20.

הראל, י., קני, ד., ורהב, ג. (1997). נוער בישראל: רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון במבט בינלאומי.

סולברג, ש. (2007). פסיכולוגיה של הילד והמתבגר: מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית. ירושלים: י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית.

שולמן, ש. (1995). יחסים חברתיים ומשימות התפתחותיות בגיל ההתבגרות. בתוך פלום, ח. (עורך), מתבגרים בישראל: היבטים אישיים משפחתיים וחברתיים (עמ' 80-61). תל-אביב: רכס.

Globes (25.8.10). אמן ואראה אותה מרוחה על הכביש. אתר גלובס. נקרא בתאריך 12.7.11
<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000584022>

Ynet (4.6.11). בת 13 לא באה לבית-הספר. תמונות עירום שלה ברשת. אתר YNET. נקרא בתאריך 12.7.11
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4078107,00.html>

Ynet (23.12.04). בן 14 הפיץ תמונות של חברתו ברשת. אתר YNET. נקרא בתאריך 12.7.11
<http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3022575,00.html>

Barbu, S. (2003). Similarity of behavioral profiles among friends in early childhood. *Child Health and Education, 1*, 27-40.

Boyd, D. (2008). None of this is Real. In J. Karaganis (Ed.), *Structures of Participation in Digital Culture* (pp. 132-157). New York: Social Science Research Council.

Brown, B. B. (2004). Adolescents' relationships with peers. In R.M. Lerner, & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 363-394). New York: Wiley.

Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., Molcho, M., Gaspar de Mato, M., Overpeck, M., Due, P. & Pickett, W. (2009). A cross national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal Public Health, 54*, 216-224.

- Duck, S. (1991). *Friends for life: The psychology of personal relationships*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Furman, W. (1996). The measurement of friendship perceptions: Conceptual and methodological issues. In W.M. Bukowski, A.F. Newcomb, & W.W. Hartup (Eds.), *The company they keep: Friendships in childhood and adolescence* (pp. 41-65). Cambridge: Cambridge university press.
- Grinter, R. E., & Eldridge., M. (2001). y do tngrs luv 2 txt msg? In W. Prinz & M. Jarke & Y. Rogers & K. Schmidt & V. Wulf (Eds.), *Proceedings of the Seventh European Conference on Computer-Supported Cooperative Work ECSCW '01* (pp. 219-238). Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Grinter, R. E., & Palen, L. (2002). Instant messaging in teenage life. In *Proceedings of ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work CSCW 2002* (pp.21-30). New York: ACM Press.
- Gross, E. (2004). Adolescent internet use: what we expect, what teens report. *Journal of Applied Developmental Psychology: An International Lifespan Journal*, 25, 633-649.
- Harris, J. R. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review*, 102, 458-489.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2008). Personal information of adolescents on the internet: a quantitative content analysis of MySpace. *Journal of Adolescence*, 31, 125-146.
- Huang, Y., & Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyber bullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26, 1581-1590.

- Ito, M., & Okabe, D. (2005). Technosocial Situations: Emergent Structurings of MobileEmail Use. In M. Ito, D. Okabe & M. Matsuda (Eds.), *Personal, Portable, Pedestrian: Mobile Phones in Japanese Life*. Cambridge: MIT Press.
- Joinson, A. N. (2007). Disinhibition and the Internet. In J. Gackenbach (Ed.), *Psychology and the Internet: Intrapersonal, interpersonal, and transpersonal implications* (2nd ed., pp. 76-92). San Diego, CA: Elsevier Academic Press.
- Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V., & Crawford, A. (2002). Internet paradox revisited. *Journal of a Social Issues*, 58, 49-74.
- Lenhart, A. (2009). It's personal: Similarities and differences in online social network use between teens and adults. *PEW Internet & American Life Project*. Retrieved September 1, 2009 from: <http://www.pewinternet.org/Presentations/2009/19-Similarities-and-Differences-in-Online-Social-Network-Use.aspx>
- Leung, L. (2002). Loneliness, self-disclosure, and ICQ ("I Seek You") use. *CyberPsychology & Behavior*, 5, 241-251.
- Merchant, G. (2001). Teenagers in cyberspace: An investigation of language use and language change in internet chat rooms. *Journal of Research in Reading*, 24, 293-306.
- Mesch, G., & Talmud, I. (2010). *Wired youth: The social world of adolescence in the information age*. New York: Routledge.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among school children: Some basic facts and effects of a school-based intervention program. In: D. Pepler & K. Rubin

- (Eds.), *The Development and Treatment of Childhood Aggression* (pp. 411-448). Hillsdale Press.
- Olweus, D. (2003). A Profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 12–17.
- Peter, J., Valkenburg, P. M., & Fluckiger, C. (2009). Adolescents and social network sites: Identity, friendships and privacy. In S. Livingstone & L. Haddon (Eds.), *Kids online* (pp. 83-94). Bristol, UK: Policy Press.
- Petersen, A. C., Kennedy, R. E., & Sullivan, P. (1991). Coping with adolescence. In M. E. Colton & S. Gore (Eds.), *Adolescent stress: Causes and consequences* (pp. 93-110). New York, NY: Aldine de Gruyter.
- Pew Internet Research Institute (2005). *Generations online*. Retrieved September 5, 2006, from: http://207.21.232.103/pdfs/PIP_Generations_Memo.pdf
- Raffaelli, M. (1997). Young adolescents' conflicts with siblings and friends. *Journal of Youth and Adolescence*, 26, 539-558.
- Smyth, J. M., True, N., & Souto, J. (2001). Effects of writing about traumatic experiences: The necessity for narrative structuring. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20, 161–172.
- Steinfeld, C., Ellison, N.B., & Lampe, C. (2008). Social capital, self-esteem, and use of online social network sites: A longitudinal analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29(6), 434-445.
- Valkenburg, P.M., & Peter, J. (2007). Preadolescents' and adolescents' online communication and their closeness to friends. *Developmental Psychology*, 43, 267-277.

Valkenburg, P. M., Peter, J., & Schouten, A. P. (2006). Friend networking sites and their relationship to adolescents' well-being and social self-esteem.

CyberPsychology & Behavior, 9, 584-590.

Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Champaign, IL: Research Press.

Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2003). Escaping or connecting?

Characteristics of youth who form close online relationships. *Journal of Adolescence*, 26, 105-119.